

Co je a kde se vzala

POLITIKA PRO PŘIMĚŘENOU CIVILIZACI

Politika jako privilegovaná autorita prý zaujala místo vytrácejících se božských principů a po předcích zděděných tradic.¹ „Politika sice bude stále důležitá, avšak její chápání se změní... Problémy spojené s geneticky modifikovanými organismy nebo se životním prostředím se nebudou již řešit výhradně formou zákonů, nařízení a smluv. Budou vznikat nové formy politických diskusí, vznikne nová politická dynamika,“ tvrdí Eva Kružíková, Václav Mezřický a Eva Tošovská. **Politika čelí novým výzvám a potřebuje nalézat nové metody, jak je řešit. Rozhodování se musí víc přiblížit občanům, což změní formu a obsah politických debat. „Kdo chce vést, musí riskovat konflikt. Konflikt předchází každému kompromisu a konsensu. To zůstává podstatou politiky, právě v demokracii.“ Za odpovídající heslo „dobré vlády“ (good governance) považují udržitelnost rozvoje, nikoli však pouze jako ekologický cíl. Udržitelnost, sustainabilita se týká všech oblastí politiky.**²

Od ochrany posvátných hájů ke globalizaci

Starověcí mocní chránili posvátné háje, středověcí panovníci královské honitby, Jan Schwarzenberg vyhlásil pralesní rezervaci Boubín. Byl to zdánlivě stejný akt, jako když současní diplomaté vyjednávají o zastavení těžby tropických deštných lesů nebo na základě Kjótského protokolu licitují o procenta skleníkových plynů. Avšak mezi světem před Hirošimou, před vznikem Mezinárodního měnového fondu, před vydáním Mezi růstu, před internetem a světem současným existuje kvalitativní rozdíl. Je v hlavách čím dál většího počtu lidí. Ačkoli je módou zdůrazňovat spíš negativa globalizace, zejména ekologická, tento fenomén přináší jednu základní přednost, ba přímo předpoklad pro řešení sílící zátěže zemské biosféry. Globalizace totiž přináší vědomí prostorové omezenosti, vztahové a časové propojenosti světa. Průměrně vzdělaný člověk je schopen si dnes racionálně připustit souvislosti mezi těžbou ropy v Perském zálivu a hurikánem, který srovná se zemí Mekku džezové kultury New Orleans...

Václav Mezřický, editor a spoluautor publikace Environmentální politika a udržitelný rozvoj, umísťuje počátky proměny politické scény z hlediska vnímání ekologických problémů do 50. let 20. století. Tehdy věda začala zaznamenávat znepokojivé poznatky o důsledcích lidských aktivit pro přírodu.

Co říkala matka amerického viceprezidenta

Převrat ve vědomí široké veřejnosti způsobila Rachel Carsonová knihou Mlčící jaro³. Líčí nečekané souvislosti mezi používáním pesticidů a úhynem dravců na pobřeží vzdáleném stovky kilometrů od místa použití chemikálií. Ovlivnila i pozdějšího amerického viceprezidenta Al Gora: „...vzpomínám, jak mou matku v roce 1963 znepokojilo Tiché jaro... Matka patřila k těm, kdo si přečetli varování a šířili je dál. Vysvětlila mě sestře a mně, že tato kniha je jiná a důležitá. Tyto rozhovory na mne měly velký vliv; díky nim jsem se začal zabývat věcmi, které naše životní prostředí ohrožují mnohem více než stružky odplavující

¹ N. Lechner, Politics in Retreat: Redrawing our political maps: The end of Politics?, ed. by A. Schedler, Macmillan Press Ltd., London 1997. In: K udržitelnému rozvoji ČR: vytváření podmínek, COŽP UK Praha 2002, sv. 2, str. 342

² Citace v úvodu: Eva Kružíková, Václav Mezřický, Eva Tošovská, Institucionální rámec k zajištění trvale udržitelného rozvoje v ČR jako kontext pro novou verzi státní politiky životního prostředí. In: K udržitelnému rozvoji ČR: vytváření podmínek, COŽP UK Praha 2002, sv. 2, str. 342

³ Václav Mezřický (ed.), Environmentální politika a udržitelný rozvoj, Portál, Praha 2005, str. 11 a 13

půdu, ale nejsou přitom tak zjevné. DDT, tento téměř neviditelný jed, který jsme nejdříve přijímali jako pravé požehnání, pro mne symbolizuje lehkomyšlnost, s níž dokáže naše civilizace svět poškodit a přitom si téměř ani neuvědomit svou moc,“ vzpomíná na tuto dobu Al Gore v roce 1992.⁴

Bestseller Mlčící jaro česky nikdy nevyšel. Je to příznačně pro situaci v zemích, kde v době probouzejícího se ekologického vědomí a ekologické politiky, panoval komunistický totalitarismus.

Síla dvanácti miliónů výtisků

Vlivnou teoretickou reflexi globálního vývoje s názvem Meze růstu zpracoval tým z Massachusettského technologického institutu pod vedením tehdy ještě ani ne třicetiletého Dennise Meadowse a vydalo ji v roce 1972 mezinárodní sdružení vědců, ekonomů a průmyslníků Římský klub. Meze růstu s použitím kybernetického modelu pro světovou veřejnost objevily globální dynamiku vývojových trendů: zrychlující se průmyslový rozvoj, čerpání zdrojů surovin, poškozování životního prostředí, růst světové populace a šířící se nedostatek potravin.⁵

Náklad Mezi růstu byl ohromující: 12 miliónů výtisků ve 37 jazycích.⁶ Jejich vydání představuje událost, která propojila procesy klíčové pro rozvoj – vědu, veřejné mínění a politiku. Znamenalo ve vývoji environmentální politiky velký třesk.

Podobnou roli katalyzátoru vývoje environmentální politiky hrály události jako havárie tankeru Exxon Valdez, výbuch v Bhópálu nebo Černobyli, ropné šoky, vědecké potvrzení vzniku ozónové díry... Jejich účinkování v médiích vždy zvýšilo vnímavost veřejnosti k ekologickým problémům a donutilo politiky, ale i firmy jednat a přijímat opatření.

Na rozhraní mezi hnutím a politikou

Vnášet environmentální rozměr do politiky, veřejné správy a vůbec života společnosti začala postupně a cílevědomě velká mezinárodní setkání, především na půdě OSN. Důležitá je také dlouhodobá příprava takových konferencí, jako byla Stockholmská (1972), v Riu de Janeiro (1992), v Johannesburgu (2002). Pohyb zpočátku málo uvědoměly se postupně stává více řízeným. Lidstvo se pokouší uchopit dosud nekontrolované procesy ekologické devastace do svých rukou. Důležitým nástrojem k tomu je politika. Ta prodělala za poslední půlstoletí rychlý vývoj ve směru, který otevírá aspoň naději.

Filozof Václav Bělohradský to komentuje: „Moderní společnost má svůj ideál – být racionální. Racionální je ta společnost, která se umí měnit ne pod tlakem vnějších událostí, třeba katastrof, ale v reakci na kritiku sebe sama... Ideál racionální kritiky se realizuje ve dvou fázích. Nejprve se formuje kulturní hnutí, které říká „ne“ hodnotám, jež většina považuje za „posvátné a přirozené“; v této fázi převládá radikální kritika společnosti, která se projevuje v kultuře, v pouličních demonstracích, v revoltě mladých, ve volání (často kýčovém) po „morální obrodě“.

Druhou fází je vznik politické strany, která cíle hnutí integruje do širšího systému.

Nesmiřitelné „ano/ne“ se mění na vyjednatelné „více či méně“...“ Zelená kritika moderní společnosti je podle Václava Bělohradského dnes na rozhraní mezi hnutím a stranou: „Musí ještě říkat „ne“ globálnímu růstu, který ničí naši Zemi, ale je tu už prostor i pro stranu, která právo zelené bude postupně přeměňovat na právo pozitivní...“⁷

Řešení sporů a podíl na zdrojích

⁴ Al Gore: Země na misce vah, Argo, Praha 1994, str. 9

⁵ Václav Mezřický (ed.), Environmentální politika a udržitelný rozvoj, Portál, Praha 2005, str. 11

⁶ Viktor Třebický in: Václav Mezřický (ed.), Environmentální politika a udržitelný rozvoj, Portál, Praha 2005, str. 82

⁷ Václav Bělohradský: Zelení všech odstínů kritizují to, že pro moderní lidi má smysl to, co roste, místo aby rostlo, co má smysl. <http://www.zeleni.cz/899/clanek/>, 12. 5. 2006, zdroj: Právo

Václav Mezřický označuje politiku v demokratické společnosti za systém řešení sporů, umění možného. Politiku lze také chápat jako moc, podíl na zdrojích, ovlivňování produkce a distribuce nebo také jako správu věcí veřejných.

Tradiční politické přístupy se ve druhé polovině 20. století zkomplikovaly. Spektrum zájmových skupin se rozšířilo například o prosazování hodnot lidských práv, rovnost pohlaví, ochranu spotřebitelů, problematiku menšin. Radikální proměna nastala v oblasti environmentálních hodnot. Do té doby v politice šlo vlastně výhradně o rozdělování národního bohatství, jenže opatření reagující na ekologické hrozby mohou ústít naopak v „požadavek sebeomezování spotřebitelských návyků či zavádění technologií šetrných k životnímu prostředí. Na druhé straně jde o zájmy výrobců, o tržní zájmy, udržení konkurenceschopnosti, ale i o spotřebitelské preference široké veřejnosti,“⁸ říká Václav Mezřický.

Z hlediska podstaty environmentálních problémů se jako poněkud nepraktický jeví model zastupitelské demokracie s krátkým, třeba jen čtyřletým, cyklem střídání lidí nesoucích odpovědnost. „Voliči nemají chuť otravovat si život představami o tom, co se stane za čtvrt století. Nikoho neoslovuje štěstí budoucích generací a nikdo nechce investovat do časů, které přijdou,“⁹ tvrdí skepticky americký futurolog Alvin Toffler. V environmentální politice se výrazně „uplatňuje znalostní deficit politiků: formulování cílů této politiky je časově i věcně náročné, vyžaduje profesionalitu, odborné znalosti a pečlivost v detailech. Tyto předpoklady politici v drtivé většině nespĺňují,“¹⁰ soudí Václav Mezřický. Nositelem hodnot i návrhů na řešení problémů jsou velmi často lidé z oblasti mimo politiku – vědci, občanskí aktivisté. Obvyklé metody řešení politických sporů a metody vládnutí zejména na úrovni národních států najednou nestačí. Nové přístupy a formy koordinace společenského života vyžaduje i místní a regionální správa a na opačném pólu také globální politika, a to v průběhu celého politického cyklu.

Environmentální politický cyklus

Politický cyklus environmentální politiky obnáší rozpoznávání problémů, formulování cílů a strategií, legitimizaci prosazování, rozvíjení, nebo revizi¹¹ problému a jeho řešení. Fáze vysvětluje na příkladu mezinárodního úsilí o záchranu ozónové vrstvy vědec a politik Bedřich Moldan.

Na začátku 70. let někteří vědci pojali podezření, že by mohla být ohrožena ozónová vrstva. Trvalo roky, než se na tom na základě složitých výzkumů shodla převážná část odborníků. Široká veřejnost ještě neměla tušení. Její účast ale byla nezbytná, aby politici a další rozhodující činitelé uznali, že jsou nutná opatření. „V případě stratosférického ozónu byla tato fáze společenského rozhodovacího procesu překvapivě krátká. Již v roce 1985 se podařilo sjednat Vídeňskou úmluvu o ochraně ozónové vrstvy, kterou podepsaly rozhodující státy světa,“ píše prof. Moldan. Dva roky po podepsání Vídeňské úmluvy byl uzavřen Montrealský protokol, který přesně vymezuje závazky jednotlivých států. „Vídeňská úmluva ani Montrealský protokol by nemohly být uzavřeny, pokud by veřejnost nebyla přesvědčena o vážnosti problému a o nutnosti jej řešit. Představitelé jednotlivých států, politici a státníci, jsou velmi opatrní a dříve, než se rozhodnou k nějakému zásadnímu kroku, musí být naprosto přesvědčeni o tom, že je třeba tento krok učinit.“¹²

Ve fázi formulace opatření hrají hlavní roli především vlády. Jejich instituce vtělí konkrétní opatření do zákonů a dalších norem. Určí se instituce odpovědná za realizaci opatření a jejich kontrolu, vytvoří se administrativní a finanční předpoklady, vymezi se donucovací

⁸ Václav Mezřický (ed.), Environmentální politika a udržitelný rozvoj, Portál, Praha 2005, str. 58

⁹ In: Václav Mezřický (ed.), Environmentální politika a udržitelný rozvoj, Portál, Praha 2005, str. 202

¹⁰ Václav Mezřický (ed.), Environmentální politika a udržitelný rozvoj, Portál, Praha 2005, str. 57

¹¹ Václav Mezřický (ed.), Environmentální politika a udržitelný rozvoj, Portál, Praha 2005, str. 57

¹² Obě citace: Bedřich Moldan, (Ne)udržitelný rozvoj, Nakladatelství Karolinum, Praha 2001, str. 72

mechanismy, jako jsou právní postihy, hospodářské sankce. V případě ozónu šlo hlavně o zákaz výroby a spotřeby určitých chemických látek.

Opakování po vzestupné spirále

Hodnocení, jestli se uskutečněnými opatřeními podařilo dosáhnout kýženého, se účastní instituce, vláda i široká veřejnost, zejména odborná. Pokud výsledky nejsou uspokojivé, opakuje se cyklus v nové podobě. V případě ozónové vrstvy se tak stalo dokonce několikrát. V Montrealském protokolu se praví, že „počínaje rokem 1990 a alespoň jednou za čtyři roky poté budou strany vyhodnocovat regulační opatření“¹³.

Události však byly rychlejší než plán. Už tři roky po podpisu Montrealské dohody se podepisoval tzv. Londýnský dodatek. Pod kontrolu se dostala řada dalších látek, zpřísnily se omezující podmínky, byl lépe propracován mechanismus poskytování finanční a technické pomoci rozvojovým zemím. V roce 1992 následoval Kodaňský dodatek, v roce 1997 Montrealský dodatek a v roce 1999 Pekingský dodatek, který měl zastavit pašování látek porušujících ozónovou vrstvu.

16. září 2002, na den přesně patnáct let po podpisu Montrealského protokolu ve zprávě OSN konstatuje jeden ze šéfů Vědeckého panelu Montrealského protokolu francouzský profesor Gérard Mégie: „...výsledky potvrzují, že Montrealský protokol plní svůj účel. Během příštích desetiletí bychom měli být svědky obnovení ozónové vrstvy. Aby se tak skutečně stalo, je však naprosto nezbytné, aby všichni striktně dodržovali dohodnutá pravidla,“¹⁴. Politický cyklus korunovaný výsledkem v podobě zpřísnujících dodatků mezinárodní smlouvy se do té doby zopakoval celkem čtyřikrát.

Šestnácté zasedání smluvních stran Montrealského protokolu pak v Praze v listopadu 2004 vyzývá k účinné spolupráci mezi environmentálními globálními smlouvami především v oblasti klimatických změn. Řada látek poškozujících ozónovou vrstvu má totiž schopnost negativně ovlivňovat například klima. Šedesát států, které se přihlásily k Pražské deklaraci, tedy projevílo zájem o komplexnější ochranu životního prostředí na Zemi.¹⁵

Tisíce slov, urážlivé delegace a kompromisy

Mezinárodní politický kolorit přibližuje Bedřich Moldan na vyjednání, které v březnu 1992 vedl v New Yorku. „Seděl jsem s kladívkem v ruce před sto šedesáti delegacemi tvořenými většinou velvyslanci, ministry, občas promluvil i nějaký prezident. Kromě nich byli v sále zástupci desítek nevládních, mezinárodní a regionálních organizací. Ke všemu bylo nutno získat souhlas všech vládních delegací, neboť vše bylo založeno na konsensu. Musel jsem dávat bedlivý pozor, jestli mezi tisíci slovy, kterými řečníci plní formální závazek, neřekají něco důležitého. Nemusí to být nic objektivního, ale najednou mezi záplavou frází a prázdných slov zachytíte větu, ze které vyplyne, jak to vlastně ten stát myslí, že s něčím nesouhlasí nebo něco doporučuje, s kým je a proti komu. Všechna taková jednání řídím tím způsobem, že se pokouším je opatrně usměrňovat. Jedním z jejich zásadních rysů totiž je, že delegace jsou urážlivé. Nemohou na sobě a na své zemi nic nechat...“¹⁶

O konferenci, kde přijetím Kjótského protokolu k Rámcové úmluvě o změně klimatu v roce 1997 vyvrcholila jedna fáze procesu globálních vyjednávání o snižování emisí skleníkových plynů a začala další, Bedřich Moldan říká: „Průběh konference byl odrazem velice složité situace. Redukce emisí skleníkových plynů znamená radikální zásah do jednoho z nezákladnějších odvětví lidské činnosti: hospodaření s energií. Tato oblast je průsečíkem nejrůznějších zájmů, politických, hospodářských, morálních. Výsledek vyjednávání odpovídá rozložení světových zájmů a vyjadřuje soudobou rovnováhu sil. Z tohoto hlediska je pak jasné, že nemohlo dojít k ničemu jinému než ke kompromisu, který je v každém případě

¹³ Vídeňská úmluva o ochraně ozónové vrstvy, in Mnohostranné mezinárodní úmluvy II., MŽP ČR

¹⁴ UN INFO Montreal Protocol – Ozone Layer, UNIC Prague 16. 9. 2002

¹⁵ S využitím: Jiří Hlaváček, Zpravodaj MŽP 2005/1, str. 6

¹⁶ Bedřich Moldan, (Ne)udržitelný rozvoj, Nakladatelství Karolinum, Praha 2001, str. 89

někde uprostřed mezi jednotlivými krajními stanovisky, a není tedy divu, že je ze všech stran napadán.“¹⁷

Participativní demokracie

Do politiky v současné době vstupuje nebývalé a nepřehledné množství subjektů. Na globální úrovni vyvíjí výraznou aktivitu v oblasti životního prostředí OSN a její specializované organizace, jako je UNEP, UNDP, ale i WHO, FAO a další.

Jednotlivé státy postupně zřídily a diferencují instituce, které mají životní prostředí v popisu práce. Některé státní instituce se naopak ekologickým požadavkům brání, jak jsme se přesvědčili v Česku třeba při vyjednávání kvót na obchodovatelné povolenky emisí skleníkových plynů.

Ale ekologii se dnes už nemůže vyhnout žádná renomovaná instituce ani firma, která chce mít dobrou perspektivu na trhu. Výsledkem environmentální politiky je i rozšiřování tržního prostoru – například o obchod s povolenkami na emise skleníkových plynů.

Na všech úrovních, počínaje tou globální, kde operují například Greenpeace, vstupuje dnes do politiky veřejnost. Schopnost prosazovat environmentální požadavky mají – a v moderní společnosti jim tento prostor vytvářejí často i zákony – i malá občanská sdružení, která vznikají ad hoc, a když se problém uspokojivě zvládne, zanikají nebo se věnují něčemu jinému. Občanská společnost je charakteristická tím, že jednotliví lidé jsou si vědomi vlastních možností ovlivňovat své bližší a širší okolí.

Nezbytnou podmínkou pro účinnou environmentální politiku je dobrý přístup široké veřejnosti k informacím a možnost účasti na rozhodování ve věcech životního prostředí. Proto v roce 1998 vznikla Úmluva o přístupu k informacím, účasti veřejnosti na rozhodování a přístupu k právní ochraně v záležitostech životního prostředí zvaná jednoduše Aarhuská úmluva. Státy, které tuto vymoženost evropské občanské společnosti ratifikovaly, tedy i Česká republika, se zavazují předkládat veřejnosti dokumenty a informace o životním prostředí, zavazují se umožnit veřejnosti účast na státních rozhodovacích procesech, jejich zprůhlednění a dovolují lidem postavit před soud státní nebo soukromé podniky, pokud selžou v plnění svých odpovědností. Aarhuská úmluva podporuje vytváření participativní demokracie.¹⁸

Tichá postmaterialistická revoluce¹⁹

Politické strany se v historii nejdřív objevovaly jako elitní kluby sdružující konzervativce a posléze liberály. Koncem 19. století pak nastoupily masové politické strany. Většina z nich se přeměnila v catch-all party, tedy tzv. všezravé strany, usilující o co největší voličské vrstvy. Později tyto strany začaly srůstat se státním aparátem, státními penězi a využívat média k ovlivňování lidí. Teprve na konci šedesátých let 20. století pod tlakem nevládních organizací a široké veřejnosti tyto strany do svých programů zahrnují problematiku životního prostředí.²⁰ Musejí totiž také reagovat na vznik stran zelených.

„Lokální kandidátky z konce 70. let s neobvyklými názvy – „zelení“, „alternativa“ či „životní prostředí“ se zpočátku dočkaly jen přehlížení jako fenomén s omezenou životností,“²¹ píše politolog Pavel Pečínka ve stati Zelená mozaika pod drobnohledem.

Zelené strany se snaží aktivizovat sobě blízkou občanskou společnost. Vyrůstají z protestních hnutí postmaterialistických středních vrstev. Pavel Pečínka upozorňuje na tezi Ronalda Ingelhartova o tzv. tiché revoluci: „Vybudování států blahobytu po 2. světové válce,

¹⁷ Bedřich Moldan, (Ne)udržitelný rozvoj, Nakladatelství Karolinum, Praha 2001, str. 31

¹⁸ S využitím: Greenpack, multimediální pomůcka. REC, Budapešť 2003, rukopis českého překladu.

¹⁹ Pavel Pečínka, Zelená mozaika pod drobnohledem. In: Sborník Víceúrovňové vládnutí, Brno, CDK 2005. (Kapitoly Proměny politické scény a Strany zelených – znak vyspělé společnosti zpracovány mj. s využitím této stati Pavla Pečínky.)

²⁰ Václav Mezřický (ed.), Environmentální politika a udržitelný rozvoj, Portál, Praha 2005, str. 60

²¹ Pavel Pečínka, Zelená mozaika pod drobnohledem. In: Sborník Víceúrovňové vládnutí, Brno, CDK 2005.

zabezpečení ekonomické stability, odvrácení hrozby válečného konfliktu a omezení chudoby vedlo mj. ke změnám ve středních vrstvách. Jejich část z velkoměst – postmaterialisté – charakterizovaná nízkým věkem, vysokoškolským vzděláním humanitního směru, disponující informacemi, nsvázaná tradicí, inklinující k radikálnímu projevu, nezávislá na tradičních politických táborech se zajímala o prvky přímé demokracie, o témata životního prostředí, o rizika spojená s jadernou energetikou a některými technologiemi, o rozmanitý netradiční styl, o práva žen, rasových a sexuálních menšin, nekonvenční politický projev, pacifismus či o třetí svět.²² Postmaterialisté ke klasickým konfliktním liniím, jako je například město versus venkov nebo práce vs. kapitál, přidali konfliktní linii kvantita vs. kvalita; na ní se vyprofilovali zelení, kteří mají v postmaterialistické menšině obyvatel voličskou oporu.

Vzestup zelených – znak vyspělé společnosti

Zpočátku se strany zelených potýkají s dětskými nemocemi. Pokoušejí se o nové organizační formy demokracie zdola, o vedení strany kolektivem politiků se stejnými pravomocemi, mají problémy s akceschopností. Výzkumy stranické základny britské Ekologické strany například opakovaně potvrdily problémy s fluktuací členů a organizační nestabilitou.

Přesto zelení v průběhu 80. let pronikají do národních parlamentů a posléze i do Evropského parlamentu. Švédský průzkum z přelomu 80. a 90. let už ukazuje, že parlamentní organizační struktury zelených se neliší od etablovaných stran.

Jak píše Pavel Pečínka, zelení v řadě nejvyspělejších evropských zemí využívají svůj „vyděračský“ potenciál neboli schopnost „ovlivňovat taktiku etablovaných stran a motivovat je k uzavírání koalic“²³, ale také přímého koaličního potenciálu. Díky zeleným se začíná diskutovat o tématech příliš konfliktních na to, aby se jich ujaly hlavní strany. V reakci na vzestup zelených, jak jsme toho byli svědky i v Česku na jaře 2006, zařazují „velké“ strany do svých programů a předvolební rétoriky některé environmentální priority.

V Německu dokonce zelení částečně zmodernizovali politický řád. Usedají i ve vládách, kde dosahují nečekaných výsledků jako populární německý ministr zahraničních věcí Joschka Fischer, někdejší radikální občanský aktivista. Západoevropští zelení se přibližně po patnácti letech svého vývoje od místních kandidátek do podoby malých parlamentních stran „ustálili jako záležitost průmyslově vyspělých „států blahobytu“ s demokratickou tradicí a zvládnutým sociálním konfliktem, s poměrným volebním a strukturovaným stranickým systémem, kde si část mladších příslušníků středních vrstev z velkým měst osvojila nové postmaterialistické hodnoty,²⁴ shrnuje Pavel Pečínka.

Britský politolog Thomas Poguntke zelené řadí mezi strany, jejichž přístup bývá označován jako tzv. nová politika.²⁵

Od nařizování k předjímání

Ekologická ohleduplnost se postupně stává normální součástí společenské kultury, součástí politických vizí a programů i mechanismů veřejné správy. Environmentální politika se vyvíjí ve třech fázích, „a to léčebné (curative), preventivní (preventive) a předjímající (anticipatory),“²⁶ píše Václav Mezřický.

V první fázi dominuje snaha pouze odstraňovat následky znečišťování a nadměrného čerpání přírodních zdrojů; náklady v podobě následných sankcí nese především znečišťovatel. To ale znamená větší zátěž pro ekologicky poctivější producenty. V následujícím období převládá postoj, že je lepší škodám na životním prostředí předcházet. Znečišťovatelům se začíná vyplácet ekologická prevence, například zavádění technologií šetrných k životnímu prostředí.

²² Pavel Pečínka, Zelená mozaika pod drobnohledem. In: Sborník Víceúrovňové vládnutí, Brno, CDK 2005.

²³ Pečínka

²⁴ Pečínka

²⁵ Pečínka

²⁶ Mezřický (ed.), Environmentální politika a udržitelný rozvoj, Portál, Praha 2005, str. 107

Nejmodernější přístup k environmentální politice staví na zásadě předběžné opatrnosti. Trend v oblasti práva směřuje k přijetí komplexní normy zahrnující celou oblast životního prostředí, zjednodušující a zpřehledňující systém postupně přijatých zákonů, které posléze začaly být nepřehledné. Jedná se o tzv. kodex životního prostředí, který odpovídá integrovaným normám typu zákoník práce či trestní zákoník. „Lze-li se zřetelem ke všem okolnostem předpokládat, že hrozí nebezpečí nevratného nebo závažného poškození životního prostředí, nesmí být nedostatek vědeckých důkazů o tom, že k takovému poškození skutečně dojde, důvodem pro odklad opatření, jež mají poškození zabránit,“²⁷ říká pracovní návrh českého zákona o životním prostředí z roku 2003. Základním požadavkem je zabránit riziku, které se nedá plně odhadnout. Odpovědnost není orientována na minulost, na již vzniklou škodu, ale na budoucnost, na potenciálně možnou škodu.

Podle Václava Mezřického systém administrativních nařízení (command and control) vyčerpal své možnosti: „Současná environmentální politika je mnohem diferencovanější, než tomu bylo ještě v 80. letech minulého století“²⁸.

Jak moderní stát mixuje nástroje

V současnosti zejména hospodářsky vyspělé státy využívají v rámci své environmentální politiky bohatou směsici nástrojů včetně starých dobrých regulací typu emisních a imisních limitů nebo kontroly čistoty vod.

Předcházet škodám pomáhá novější posuzování vlivů na životní prostředí (EIA, Environmental Impact Assessment) u větších investic. Posléze rozšiřují paletu nástrojů, normy, které pomáhají předcházet poškozování životního prostředí z ještě širšího hlediska, jako je integrovaná prevence znečištění (IPPC, Integrated Prevention Pollution Control) či posuzování vlivů koncepcí na životní prostředí (SEA, Strategic Environmental Assessment). Dobrovolně přijímají vlastní pravidla i celá průmyslová odvětví. Tato strategie se označuje jako win-win; vyhrávají všichni. Výrobci mají lepší pověst, mohou na své produkty ohleduplnější k životnímu prostředí lákat zákazníky, spotřebitelé si mohou vybírat tyto produkty a výsledkem je menší ekologická zátěž. Utvářejí se systémy řízení kvality životního prostředí v rámci firem (EMAS). Uzavírají se dobrovolné dohody o podmínkách ochrany životního prostředí mezi výrobními odvětvími, firmami či vlastníky půdy a veřejnou správou. Přibývá i ekonomických nástrojů. Mohou ovlivnit chování spotřebitelů cenovými signály, mohou ovlivnit i chování vlastníků, povzbudit inovace, decentralizaci rozhodování, snížení veřejných nákladů. Rizikem je menší spolehlivost ekonomických nástrojů a možnost, že cenové informace na trzích mohou být zkreslené. Například podpora vytápění elektrickými přímotopy na začátku 90. let u nás se ukázala jako velmi nešťastná; obdobné chyby nejsou vyloučeny i v jiných případech, třeba u nákladných tepelných čerpadel. I ekonomické nástroje jsou závislé na politice a rozhodování veřejné správy...

Jak změřit kvalitu života

Pro současné vyspělé země je charakteristické, že se méně hovoří o ekologii a životním prostředí a víc se klade důraz na kvalitu života. K tomuto proudu se přidala i česká Strana zelených ve své volební kampani na jaře 2006. Řečeno ekonomickou terminologií s Evou Tošovskou, už se nepoměřuje jenom ekonomickou efektivností, na první místo se začíná stavět „zachování přírodní substance a udržení ekologické rovnováhy“.²⁹

Na přelomu 20. a 21. století zejména vyspělé evropské státy akceptují toto nové paradigma. Hlásí se oficiálně k nové rozvojové strategii – udržitelnému rozvoji. Vlády si nechávají

²⁷ Zákon o životním prostředí, pracovní návrh věcného záměru, listopad 2003, Ústav pro ekopolitiku, o. p. s., Praha 2003. In: Mezřický (ed.), Environmentální politika a udržitelný rozvoj, Portál, Praha 2005, str. 107

²⁸ Mezřický (ed.), Environmentální politika a udržitelný rozvoj, Portál, Praha 2005, str. 66

²⁹ Eva Tošovská, Ekonomické aspekty ochrany životního prostředí. In: Václav Mezřický (ed.), Environmentální politika a udržitelný rozvoj, Portál, Praha 2005, str. 118

odborníky zpracovat a přijímají národní strategie udržitelného rozvoje. Mají směřovat ke komplexnímu řešení environmentálních a souvisejících jevů a procesů ekonomických, sociálních... Národní strategie jsou zároveň východiskem následného pravidelného monitorování situace. Také místní správy v mnoha zemích už nejméně celé desetiletí postupně přijímají místní Agendy 21 čili místní strategické plány rozvoje, které se snaží o dlouhodobě udržitelné perspektivy.

Evropská unie přijala Strategii udržitelného rozvoje v Göteborgu v roce 2001. Evropská rada při tom konstatovala, že „nepodaří-li se zvrátit tendence, které ohrožují budoucí kvalitu života, pak se buď výrazně zvýší společenské náklady, nebo se tyto tendence stanou nezvratnými“³⁰. I návrh Evropské ústavy z roku 2003 považuje za klíčový faktor udržitelného rozvoje princip integrace neboli začlenění požadavků ochrany životního prostředí do všech politik EU.³¹ Většina členských zemí, včetně nových, přijala v posledních letech národní strategii udržitelného rozvoje.

Za rakouského předsednictví v červnu 2006 se v Bruselu shodli představitelé států Evropské unie na přijetí nové Strategie udržitelného rozvoje EU v tak ambiciózní podobě, že ji přivítala i česká asociace nevládních organizací Zelený kruh. „Pokud bude Evropa chtít nastoupit cestu udržitelného rozvoje, bude muset značně pozměnit vzorce své výroby a spotřeby. Přijetí nové Strategie udržitelného rozvoje je poměrně dobrým začátkem,“ říká Zuzana Drhová, ředitelka Zeleného kruhu.

Nová strategie vymezuje cíle a opatření pro oblasti energetiky, změny klimatu, dopravy, udržitelné výroby a spotřeby, využívání přírodních zdrojů, veřejného zdraví, sociální soudržnosti, chudoby a rozvojové pomoci. Zavazuje vydávat jednou za dva roky (poprvé v září 2007) zprávu o pokroku s použitím indikátorů udržitelného rozvoje.³² Odborníci propracovávají tento systém indikátorů, který by, podobně jako se ujal ekonomické ukazatele typu HDP, umožnil rychlou orientaci v kvalitě života.

Učíme se žít se strategickým plánem

V České republice uplynuly od prvního pokusu o vytvoření národní strategie udržitelného rozvoje k jejímu přijetí více než tři roky; to není zas tak dlouhá doba... Schwálila ji vláda ČR 8. prosince 2004. Strategie udržitelného rozvoje ČR „tvoří rámec pro zpracování materiálů koncepčního charakteru (sektorových politik či akčních programů)“³³. Hlavní a dílčí cíle a nástroje k jejich dosahování „jsou formulovány tak, aby co nejvíce omezovaly nerovnováhu ve vzájemných vztazích mezi ekonomickým, environmentálním a sociálním pilířem udržitelnosti. Směřují k zajištění co nejvyšší dosažitelné kvality života pro současnou generaci a k vytvoření předpokladů pro kvalitní život generací budoucích,“³⁴ shrnuje význam strategie první Situační zpráva na podzim 2005. Pravidelně připravované situační zprávy mapují, jak se daří plnit výzvy a cíle uvedené ve strategii.

Strategie udržitelného rozvoje se musejí připravovat za meziresortní spolupráce na vládní úrovni, v některých zemích se na nich podílejí i nevládní organizace. Důležité je změnit přípravu resortních koncepčních dokumentů, jako je dopravní, energetická politika, rozvoj venkova. Musejí sladit i hlediska ochrany ekosystémů, musejí sledovat vztahy mezi regionálním rozvojem, rozvojem infrastruktury, změnami v krajině a užívání půdy atd. Obsah strategií v jednotlivých zemích se liší, liší se i institucionální postavení, role Parlamentů v této souvislosti. Strategicky plánovat udržitelný rozvoj se teprve začínáme učit.

³⁰ Václav Mezřický (ed.), Environmentální politika a udržitelný rozvoj, Portál, Praha 2005, str. 147

³¹ Mezřický, str. 193

³² Evropská rada přijala revidovanou strategii udržitelného rozvoje. Zelený kruh, TZ 19. 6. 2006.

³³ Situační zpráva ke Strategii udržitelného rozvoje ČR, říjen 2005.

http://wtd.vlada.cz/files/rvk/rur/final_czech_verze_situacni_zprava_k_sur.pdf

³⁴ Situační zpráva ke Strategii udržitelného rozvoje ČR, říjen 2005.

http://wtd.vlada.cz/files/rvk/rur/final_czech_verze_situacni_zprava_k_sur.pdf

Politiku, stav a vývoji životního prostředí v jednotlivých zemích opakovaně hodnotí také organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj OECD. Smyslem je „pomoci členským státům zlepšit jejich společné a individuální výsledky při implementaci politiky životního prostředí“³⁵, říká Lorents G. Lorentsen, šéf Ředitelství OECD pro životní prostředí. V roce 2005 vydala organizace zprávu o prosazování udržitelného rozvoje v České republice za období 1998-2005. „Lze předpokládat, že cesta ke splnutí s EU v oblasti ochrany životního prostředí bude dlouhá a složitá,“ říká se ve zprávě. Česká republika bude podle OECD muset zvýšit své úsilí v oblasti budování environmentální infrastruktury (např. v oblasti odpadů a čištění odpadních vod) a v implementaci politik životního prostředí; více začleňovat problematiku ochrany životního prostředí do rozhodování v ekonomické a sociální oblasti; posílit mezinárodní spolupráci v otázkách životního prostředí.“³⁶

Zjednejme si přehled

Podle průzkumů v Německu na začátku 21. století „85 % lidí souhlasí s mezigenerační spravedlností a 83 % souhlasí s tím, že se nesmí spotřebovat víc zdrojů, než je schopno regenerovat. Nicméně 30 % lidí nikdy neslyšelo o udržitelném rozvoji.“³⁷ Evropský ekonomický a sociální výbor, který zprávu v roce 2004 uvádí, je názoru, že nedostatek konsenzu plyne z nedostatečné představy, co vlastně udržitelný rozvoj znamená.

„Podstatné části evropské společnosti, nejen české, cítí, že politické elity nedovedou pochopit a tím méně pojmenovat výzvy doby... Jde o změnu hodnot, o nové chápání smyslu života jedince i společnosti,“³⁸ vyjadřuje skepsi Václav Mezřický. Předpokladem skutečné politiky udržitelného rozvoje je podle něj „zjednávat si v globalizujícím se světě stále širší přehled o relevantních procesech, trendech vývoje, hrozbách napětí a konfliktů.“³⁹ Nicméně v období kolem parlamentních voleb 2006 se dokonce i v Česku se zástupci všech pěti největších stran jasně shodují na jediném, co chtějí změnit: „V energetice je třeba šetřit.“⁴⁰

„Čím později se začnou uplatňovat opatření ke snižování spotřeby zdrojů, a tedy znečištění životního prostředí, zároveň s opatřeními na zvyšování efektivity ekonomiky a snižování nezaměstnanosti a řešení souvisejících sociálních problémů, tím méně bude prostoru pro konsensuálně přijímanou politiku jak environmentální, tak všech ostatních pilířů udržitelného rozvoje,“⁴¹ myslí si Václav Mezřický.

Přípravy na decentralizovaný svět bez ropy

Jedna z nejpozoruhodnějších zpráv v moderní historii se rozletěla do světa 7. února 2006 – bohužel takřka nepovšimnuta. Švédská vláda oznámila, že plánuje zcela přejít z hospodářství založeného na fosilních palivech na obnovitelné zdroje energie. Ministryně udržitelného rozvoje Mona Sahlinová, řekla: „Naše závislost na ropě skončí do roku 2020. V každé oblasti k ní najdeme lepší alternativu, ať už půjde o vytápění budov nebo pohon automobilů.“⁴²

Vláda cíleně spolupracuje i se soukromým sektorem. Švédsko se staví do čela zemí, které chystají zásadní ekologizaci svých ekonomik.⁴³

I v místní politice se dá postupovat systematicky, odvážně a energicky, jak ukazuje populární starosta britské metropole. Ken Livingstone zveřejnil 16. března 2006 plán na zásadní proměnu komunální energetiky. Budoucnost vidí v decentralizovaném a efektivním zásobování města energií. Projekt Powering London to 21st Century má omezit emise

³⁵ Zpráva o politice, stavu a vývoji životního prostředí – Česká republika. OECD 2005, str. 3

³⁶ Zpráva o politice, stavu a vývoji životního prostředí – Česká republika. OECD 2005, str. 17

³⁷ Václav Mezřický (ed.), Environmentální politika a udržitelný rozvoj, Portál, Praha 2005, str. 151

³⁸ Václav Mezřický (ed.), Environmentální politika a udržitelný rozvoj, Portál, Praha 2005, str. 23

³⁹ Václav Mezřický (ed.), Environmentální politika a udržitelný rozvoj, Portál, Praha 2005, str. 19

⁴⁰ Dušan Klimeš, Ztlum, zhasni, recykluj, volá Brusel , <http://aktualne.centrum.cz/ekonomika/finance-v-eu/clanek.phtml?id=164196>, 29. 5. 2006

⁴¹ Václav Mezřický (ed.), Environmentální politika a udržitelný rozvoj, Portál, Praha 2005, str. 75

⁴² Jan Beránek, Švédsko plánuje výstup z ropy, <http://www.wisebrno.cz>, 15. 2. 2006

⁴³ S využitím: Jan Beránek, Švédsko plánuje výstup z ropy, <http://www.wisebrno.cz>, 15. 2. 2006

skleníkových plynů i dovoz zemního plynu víc, než kdyby se postupovalo podle vládnou prosazované výstavby nových jaderných reaktorů. „Nemusíme čekat na zázračné technologie, které možná ani neexistují. Nemusíme ani oprašovat jaderné elektrárny, které již jednou selhaly. Vláda by měla upřít pozornost na zvyšování efektivity, decentralizaci a obnovitelné zdroje energie. Jako Londýn chceme jít příkladem a následovat nás může celá Británie. Není to samozřejmě recept na všechny problémy, ale je to jedna z funkčních alternativ vládního plánu,“ vyhláší Ken Livingston a nebojí se spolupracovat s Greenpeace a nezávislými odborníky.⁴⁴

Čekání na Gora

Skutečná politika udržitelného rozvoje se ale zatím nevede nikde na světě. Jen některé politické strany, organizace a některé země k ní mají blíž než jiné. Všichni ale stojí před reálným problémem, jak přebudovat celý systém energetiky, na němž je založena naše civilizace, jak zajistit dostatek potravin, vody, zdravotní péče a nepodlomit fungování ekosystémů založených na bohatství biodiverzity, jak zajistit bezpečnost před individuálním, skupinovým i státním terorismem, jak zmenšit chudobu. . . .

Na škále oficiálních státních politických přístupů z hlediska udržitelnosti by se na jednom pólu dala umístit Čína: současné civilizační hodnoty a dohody respektuje jen, pokud to velí ekonomický pragmatismus. Přes hluboké duchovní tradice se v čínské pragmatické politice nacházejí exemplární příklady neúcty jak k lidským právům a osudům, tak k přírodě a kulturním hodnotám. Druhý největší spotřebitel ropy na světě mění i jídelníček směrem stejně neudržitelným, jakým se chová západní civilizace. Je největším světovým dovozcem obilovin.⁴⁵ Zaznamenáváme ovšem i dílčí zprávy o boomu biozemědělství v Číně. . . .

Malé srovnání: Indie, která Čínu předhání v počtu obyvatel, jídelníček nemění, většinou hinduisté jsou přísní vegetariáni, a to má v národním rámci významný dopad ve spotřebě energie. Právě Indie se často uvádí jako země s příkladně nízkou ekologickou stopou v přepočtu na osobu.

Spojené státy americké představují jinou extrémní polohu: Bílý dům zatím upřednostňuje zvyšování produkce energie před snahami o šetrnost. Na státní úrovni svět v USA nevidí přesvědčivou environmentální koncepci.⁴⁶ Spojené státy ale oplývají přednostmi, které jim mohou umožnit situaci zvrátit: Je to bohatství společnosti, technologická vyspělost a svobodomyšlný tok informací. . . !

„Byl jsem příštím prezidentem USA,“ říká neúspěšný kandidát na prezidenta Spojených států z roku 2000 Al Gore ve filmu Nepohodlná pravda. Tento celovečerní dokument o hrozbě globálních klimatických změn vtrhl v květnu 2006 nebývale úspěšně do amerických kin. Vypadá to na politický comeback „ozónového muže“, jak ho posměšně nazval George Bush sr. Časopis Time zařadil Al Gora mezi stovku nejvlivnějších osobností světa a Američané zaskočení cenovými rekordy ropy už během pár týdnů za vstupné na ekologický filmový dokument utratili 19 miliónů dolarů.⁴⁷ Třeba čekají na muže, jehož vychovala zaujatá čtenářka Mlčícího jara Rachel Carsonové. . . .

Hana Kolářová

Konzultace Ing. Zuzana Drhová, Zelený kruh

⁴⁴ S využitím: Jan Beránek, Starosta Londýna se namísto atomu rozhodl pro decentralizované, moderní a soběstačné město, e-mail 12. 3. 2006, <http://www.wisebrno.cz>. Další informace včetně podrobné studie na <http://www.greenpeace.org.uk/poweringlondon>

⁴⁵ Václav Mezřický (ed.), Environmentální politika a udržitelný rozvoj, Portál, Praha 2005, str. 17

⁴⁶ Václav Mezřický (ed.), Environmentální politika a udržitelný rozvoj, Portál, Praha 2005, str. 14

⁴⁷ S využitím: Daniel Anýž, Gore vábí Ameriku. Respekt 31/2006